

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ**

ЗАТВЕРДЖЕНО:
на засіданні Вченої ради
факультету соціології
Протокол № 6
від “29” листопада 2017 р.

А.П. Горбачик

**ПРОГРАМА
комплексного іспиту
з напрямку підготовки 6.030101 «Соціологія»**

КИЇВ - 2017

ЗМІСТ

I. Загальні положення.....	3
II. Організаційно-методичні рекомендації.....	3
III. Програмні питання і література до іспиту.....	5
1. Напрямок: Теорія та історія соціології.....	5
1.1. Історія соціології	
1.2. Загальна соціологічна теорія	
2. Напрямок: Соціальні структури та соціальна стратифікація.....	8
2.1. Соціальна структура суспільства	
2.2. Соціологія соціальних змін	
3. Напрямок: Соціологія організацій та комунікацій.....	11
3.1. Соціологія організацій	
3.2. Соціологія масових комунікацій	
4. Напрямок: Методологія та методи соціологічних досліджень.....	13
4.1: Методологія соціологічних досліджень	
4.2. Програмування дослідження та методи збору даних	
4.3. Математичні методи в соціології	
Приклад виконання творчого завдання (завдання №2).....	16

I. Загальні положення

Комплексний іспит для студентів бакалаврської програми підготовки є важливим компонентом навчально-виховного процесу і призначається для всебічної та об'єктивної оцінки рівня набутих випускниками під час навчання знань та вмінь, навичок практичної роботи. Їх оцінка дозволяє не лише визначити рівень фахової підготовки випускників програми, але і зафіксувати слабкі місця у підготовці студентів, що є важливим для продовження їхнього навчання на освітньо-кваліфікаційному рівні «магістр».

II. Організаційно-методичні рекомендації (форма проведення, вимоги до оцінювання знань, навичок і вмінь студентів)

Випускний екзамен передбачає перевірку теоретичних знань та практичних вмінь, набутих студентами протягом навчання на освітньо-кваліфікаційному рівні «бакалавр» з предметів, засвоєння яких дозволяє скласти достатньо повне уявлення про сучасну соціологічну науку, закласти основу фахової діяльності соціолога, а саме: **«Історія та теорія соціології», «Соціальні структури і стратифікація», «Соціологія організацій та комунікацій», «Методологія та методи соціологічного дослідження».**

Випускний екзамен проводиться у письмовій формі. Кожен студент отримує індивідуальний екзаменаційний білет, який складається із двох частин, що містять завдання наступних видів:

1. Тестова частина: закриті та напівзакриті питання (передбачають вибір однієї альтернативи, або множинний вибір, ранжування, співвіднесення двох рядів понять/визначень/ідей/авторів тощо). Максимальна кількість балів що може бути отримана за тестову частину іспиту по цій частині – **60**.

2. Творче завдання з розробки аспектів методологічного розділу програми емпіричного дослідження за заданою темою, виконання якого оцінюється в **40** балів максимально і передбачає письмову творчу роботу студента за наступною логічною схемою:

- 1) уточнення предметної сторони проблеми дослідження, формулювання 2-4 гіпотез стосовно предметної сторони проблеми; уточнення того, які гіпотези будуть визначені як робочі;
- 2) на основі робочих гіпотез уточнення мети і предмету дослідження;
- 3) з орієнтацією на гіпотези і предмет дослідження виділення основних понять та здійснення інтерпретації 1-3 основних понять, які пов'язані між собою змістовно,
- 4) виділення емпіричних індикаторів проінтерпретованих основних понять; визначення методів збору та аналізу відповідної інформації для перевірки робочих гіпотез. Уточнення аспектів предмету дослідження, які можна розкрити за допомогою даної інформація.

Відповіді студентів мають бути лаконічними, ґрунтовними та логічними. У відповідях слід продемонструвати знання загальних та спеціальних соціологічних теорій, вміння формулювати гіпотези, здійснювати соціологічну інтерпретацію понять та знаходити відповідні емпіричні індикатори, вміння визначати дотичні до емпіричного завдання методи збору та аналізу даних.

Виконання всіх екзаменаційних завдань з комплексного державного іспиту (державного іспиту) є обов'язковим. Незадовільна оцінка з одного з екзаменаційних завдань є підставою для виставлення незадовільної оцінки за державний іспит в цілому.

Оцінка за екзаменаційну роботу виставляється комісією колегіально, затверджується підписами голови державної екзаменаційної комісії та членів комісії й оприлюднюється на наступний день після написання письмового іспиту. **Загальна максимальна сума балів за екзаменаційну роботу - 100.**

ПРОГРАМНІ ПИТАННЯ І ЛІТЕРАТУРА ДО ІСПИТУ

1. Напрямок: теорія та історія соціології

Тема 1. Історія соціології

Соціологічна концепція О.Конта. Соціологічний натуралізм. Соціологічна концепція Г.Спенсера. Теорія суспільства К.Маркса (відчуження; суспільно-економічна формація; класи та класова боротьба). Психологічний напрямок в соціології. Німецька формальна соціологія (Ф.Тьоніс та Г.Зімел). Соціологізм Е.Дюркгейма (предмет і метод соціології; правила соціологічного методу; соціальна солідарність та розподіл праці; соціологія суїциду). Соціологія М.Вебера (розуміюча соціологія; теорія соціальної дії; типи панування; теорія раціоналізації). Соціологія В.Парето. Чиказька школа в соціології (теорія соціальної еволюції Р.Парка; дослідження міста; концепція соціальної дії Ф. Знанецького; ситуаційний аналіз У.Томаса).

Французька соціологічна школа ХХ ст.. Американська соціологія в ХХ сторіччі: теорія соціокультурної динаміки П.Сорокіна, соціологічна концепція Т.Парсонса, теорія соціальної структури Р.Мертон, теорії соціального обміну (Дж. Гоманс і П. Блау), символічний інтеракціонізм (Г. Блумер, І. Гофман). Феноменологічна соціологія (А.Шюц, П.Бергер, Т.Лукман). Етнометодологія (Г.Гарфінкель). Інтегративні соціологічні теорії: теорія комунікативної дії Ю.Габермаса, теорія структурації Е.Гіденса, постструктуралізм П.Бурдьє. Мультипарадигмальний статус сучасної соціологічної теорії. Види соціологічних парадигм (за Дж.Рітцером та В.Ядовим).

Основні періоди історії розвитку соціологічної думки України. Соціолінгвістична концепція Олександра Потебні. Б.Кістяківський про проблеми логіки і методології наукового пізнання. Проблеми українського державотворення у творчості В.Липинського. "Загальна соціологія" М.Шаповала.

Ключові поняття: позитивізм, натуралізм, органіцизм, марксизм, формальна соціологія, розуміюча соціологія, теорія соціальної дії, символічний інтеракціонізм, феноменологічна соціологія, етнометодологія, інтегративні соціологічні теорії, мультипарадигмальність.

Тема 2. Загальна соціологічна теорія

Соціологічне теоретизування: джерела, сутність, особливості. Об'єкт та предмет соціології. Соціальне як об'єкт соціології: проблема визначення. Структура соціологічного знання за Р.Мертонем. Мікро- та макросоціологія. Співвідношення теоретичного та емпіричного, фундаментального та прикладного рівнів соціологічного знання. Класифікація соціологічних категорій. Суспільство як соціальна система. Поняття, типи та структура соціальної дії. Соціальна взаємодія: сутність, структура, типологія. Сутність та типологія соціальних відносин. Поняття соціального інституту: структура, типологія, функції. Поняття культури. Ціннісно-нормативний, символічний та матеріальний аспекти культури. Форми, види та функції культури. Соціалізація: сутність, механізми, етапи, агенти та інститути. Поняття соціального контролю, його види та функції. Девіантна поведінка: сутність та види.

Ключові поняття: соціальна дія, соціальна взаємодія, соціальні відносини, соціальний інститут, культура, суспільство, соціальний контроль.

Література

Основна:

1. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки / Пер. з фр. Г. Філіпчука. – К.: Юніверс, 2004. – 688 с.
2. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології: від Античності до початку ХХ ст. – К.: Либідь, 1993. – 336 с.
3. История теоретической социологии. В 4-х т. Т.1 / Ответ. ред. и сост. Ю.Н. Давыдов. - М.: Изд-во "Канон+" ОИ "Реабилитация", 2002. - 496 с.
4. Погорілий О. І. Соціологічна думка ХХ століття. Посібник. – К.: «Либідь», 1996. – 224 с.
5. Ритцер Дж. Современные социологические теории. 5-е изд. – СПб: «Питер», 2002. – 688 с.
6. Ручка А. О., Танчер В. В. Курс історії теоретичної соціології. – К.: «Наукова думка», 1995. – 224 с.
7. Соціологія: Навчальний посібник / За ред. С.О. Макеева. – 3-е вид.. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2005. - 455 с.
8. Соціологічна думка України: Навч. посібник / М.В.Захарченко, Б.В.Ф.Бурлачук, М.О.Молчанов та ін. – К.: Заповіт, 1996. – 424 с.
9. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества: Пер. с польск.. – М.: Логос, 2005. - 664 с.

Додаткова:

1. Американская социологическая мысль. Тексты. / Под В. И. Добренькова.—М.: Изд-во МГУ, 1994. – 496 с.
2. Гофман А. Б. 7 лекций по истории социологии: Учеб. пособие для вузов. – М.: Книжный дом Университет, 2001. - 216 с.
3. История социологии в Западной Европе и США (учебник для вузов) / Ответственный редактор Г. В. Осипов. – М.: «НОРМА-ИНФРА», 1999. – 576 с.
4. Козер Л. Мастера социологической мысли. Идеи в истории и социальном контексте. – М.: Норма, 2006. – 528 с.
5. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – К.; Філадельфія, 1995.
6. Резник Ю.М. Введение в социальную теорию. Социальная эпистемология. Пособие. – М.: Институт востоковедения РАН, 1999. – 327 с.
7. Теоретическая социология: Антология. В 2 ч. / Пер. с англ., фр., нем., ит. Баньковской. – М.: Книжный дом «Университет», 2002. – Ч. 1. – 424 с.
8. Тернер Дж. Структура социологической теории / Пер. с англ. – М.: «Прогресс», 1985. – 478 с.
9. Шаповал М. Загальна соціологія. – К.: Український центр духовної культури, 1996. – 368 с.

2. Напрямок: соціальні структури та соціальна стратифікація

Тема 2.1. Соціальна структура суспільства

Співвідношення понять соціальних відносин і соціальної структури. Дихотомічні типи структур, їх характеристики та приклади прояву. Морфологічні (статичні) та функціональні прояви структур. Особливості та логіка соціоструктурного аналітичного підходу в соціології. Інтерпретація П.Штомпкою соціальної структури та її багаторівневості. Об'єктивістські та суб'єктивістські підходи до вивчення структури суспільства. Тенденції розвитку структурно-аналітичного підходу в сучасній глобальній та українській соціології.

Соціальна структура як мережі обміну. Типи соціального обміну за К.Полан'ї та їх специфіка. Різновиди ресурсів, якими обмінюються індивіди. Ресурсні параметри структур суспільства. Базові властивості та види капіталів. Методологія П.Бурдьо вимірювання економічного і культурного капіталів. Людський та соціальний капіталі як суспільного блага. Форми соціального капіталу (концепція Дж.Колмана). Соціологічне визначення соціальних позицій у соціальному просторі. Комплексність соціальних позицій в сучасних суспільствах та методологічні проблеми їх дослідження. Концепт соціальної дистанції: структурні та культурні соціологічні виміри. Упередження і соціальні дистанції. Соціальна периферія і маргінальність. Шкала соціальної дистанції Богардуса та сучасний розвиток вимірювального інструменту.

Статусно-групові характеристики соціальної структури, їх види. Особливості рольового аналізу соціальної структури. Різновиди рольових конфліктів як фактору напруження структури. Роль і соціальна відповідальність. Основні параметри і способи визначення і класифікації статусів. Об'єктивні та суб'єктивні індекси узагальненого соціального статусу індивідів: особливості побудови та застосування індексів соціального статусу. Статусна неконсистентність та її чинники (концепція Г.Ленського), способи соціологічного визначення. Статусна структура сучасного українського суспільства. Система індикаторів соціальної позиції за М.Вебером. Система індикаторів соціального статусу за Л.Уорнером.

Пізнавальне значення класового аналізу в сучасній соціології. «Клас» як номінальна соціальна категорія. «Клас» як поняття для позначення суб'єктивних ідентичностей. «Клас» як поняття для позначення і пояснення соціальних відносин панування і привласнення суспільних благ. Основні різновиди реляційного підходу до класового аналізу суспільств (Е.О.Райт, Дж.Голдторп, Г.Еспін-Андерсен, М.Севедж). Соціологічне поняття середнього класу, його операціоналізація, прояви в сучасному українському суспільстві. Поняття класової структури, її види. Поняття соціальної ідентичності, її структура та модальності. Теорія контролю ідентичності П.Бюрке. Структура ідентичностей в сучасній Україні та тенденції її зміни.

Структурні та культурні властивості суспільства, соціальних груп та індивідів, їх

взаємодія. Диспозиційні структури, їх компоненти та пізнавальне значення в розумінні соціальних процесів і відносин. Підхід Т.Парсонса до визначення ціннісного консенсусу. Пізнавальне значення поколіннєвого підходу у дослідженні ціннісної структури. Ціннісна структура українського суспільства та її зв'язок із соціогруповою структурою.

Індивідуалізація як парадоксальний наслідок сучасних соціоструктурних процесів (за У.Беком): виклики структурному аналізу. Соціальні структури як «матриці диспозицій», обміну і влади (Дарендорф, Блау, Емерсон). Особливості мережевого підходу до визначення структур (Грановеттер, Кастельс, Колмен). Внесок конструктивізму, феноменології у розвиток соціологічних уявлень про соціальну структуру (П.Бергер, А.Шюц, І.Гофман). Концепція структурації Е.Гідденса: основні поняття, пізнавальні принципи та інтерпретація механізму структурації. Структурний індивідуалізм як підстава концепції обміну контролем за ресурсами Дж.С.Колмена; три типи мікро-макро переходів («човен Колмена»). Адаптація економічних принципів раціональної дії та елементів теорії ігор (соціальний оптимум, соціальна рівновага) у дослідженні соціоструктурних процесів.

Поняття соціальної стратифікації, соціальної диференціації та соціальних нерівностей. Конфліктний, структурно-функціональний, структуралістсько-конструктивістський підходи до інтерпретації соціальної стратифікації. Концепції соціальних нерівностей К.Маркса і М.Вебера, сучасні модифікації концепцій. Багатовимірна концепція соціальної стратифікації П.Сорокіна. Інтегральна концепція соціальної стратифікації Г.Ленського. Історичні та сучасні системи соціальної стратифікації. Соціально-економічна стратифікація та методи її дослідження. Політична стратифікація та методи її дослідження. Підходи до вивчення расово-етнічної та гендерної стратифікації. Культурні нерівності та їх чинники.

Ключові поняття: соціальна структура, соціальні відносини, мережі обміну, ресурсні виміри соціальних структур; економічний, культурний, людський та соціальний капітали; соціальна позиція, соціальна дистанція, міжетнічні відносини, шкала соціальної дистанції Богардуса, статусно-групова структура, рольовий аналіз, узагальнений соціальний статус, об'єктивні та суб'єктивні індекси соціального статусу, консистентність статусу, соціальний клас, класова структура, диспозиційні структури, норми і правила, соціальні нерівності та стратифікація, нерівності громадянства; економічна, політична, культурна, гендерна стратифікація

Тема 2.2. Соціологія соціальних змін

Соціологічні підходи до дослідження соціальних змін. Механізми, форми, напрямки соціальних змін. Соціальні зміни і соціальні конфлікти. Структурні, культурні та агентні чинники соціальних змін. Тенденції індивідуалізації в сучасних суспільствах. Суспільні рухи як агенти змін. Соціальна зміна як травма (П.Штомпка). Революційні та реформаторські

соціальні зміни. Соціальні трансформації та сучасні концепції їх пояснення. Глобалізація та регіональні зміни. Тенденції соціальних змін в українському суспільстві. Основні тенденції та напрямки реформування освіти в Україні та в світі. Роль освіти у формуванні «суспільства знань». Тенденції організаційних змін з розвитком постіндустріального суспільства. Основні тенденції ідеологічних змін в Україні та в сучасному світі. Стан і перспективидемократичних змін в українському суспільстві.

Соціальна мобільність та її форми. Механізми соціальної мобільності. Міграції, її види і форми. Принципи етносоціологічного вивчення міграції. Життєві шанси індивідів та їх зміна в процесах мобільності. Наслідування шансів та індивідуальні досягнення як чинники соціальної мобільності.

Ключові поняття соціальні зміни, ціннісні зміни, соціальні трансформації, модернізація, соціальні революції, реформи, суспільні рухи, глобальні та локальні зміни, реформи в освіті, суспільство знань, соціальна мобільність, життєві шанси, міграція

Література

Основна:

1. Гелд Д., МакГрю Е., Голдбратт Д. і Дж. Перратон Глобальні трансформації: Політика, економіка і культура. – К.: Фенікс, 2003. – 584 с.
2. Гидденс Э. Устройство общества: очерк теории структуризации. Москва: Академический проект, 2003. С. 58-73, 239-317.
3. Коваліско Н. В. Основи соціальної стратифікації: Навч. посібник. – Львів: Магнолія 2006, 2007. – 328 с.
4. Куценко О.Д. Общество неравных. Классовый анализ неравенства \ Опыты западной социологии. – Харьков: Изд-во Харьковского университета, 2000.
5. Масионис Дж. Социология. – 9-е изд. – СПб.: Питер, 2004.
6. Соціологія: Навч.посібник / за ред.С.О.Макеєва. Київ:»Знання», 2005.
7. Структурні виміри сучасного суспільства: Навчальний посібник / За ред. С. Макеєва. – К., 2006.
8. Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг. Том 1. – К.: ІС НАНУ, 2011.
9. Штомпка П. Социология социальных изменений / Пер. с англ. под ред. В.А.Ядова. - М.: Аспект-Пресс, 1996. - 416 с.
10. Штомпка Петр. Социология. Анализ современного общества \ Пер.с польского. – М., 2010.

Додаткова:

1. Блау П.М. Различные точки зрения на социальную структуру и их общий знаменатель \ \ Американская социологическая мысль: Тексты. - / Под В. И. Добренкова.—М.: Изд-во МГУ, 1994.
2. Бурдые П. Формы капитала // Западная экономическая социология: Хрестоматия современной классики. – М: РОССПЭН, 2004. – С.519–536.
3. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. / Пер. з нім.О. Погорілий. – К.: „Основи”, 1998. – 534 с.
4. Куценко О.Д., Макеєв С.А. Теоретико-методологіческие предпосылки анализа классовой структуры общества // Классовое общество: теория и эмпирические реали / под ред.С.Макеєва. Киев: Ин-т социологии НАНУ, 2003. Гл.1. С.11-81.
5. Макеєв С.О. Структурна перспектива в сучасній соціології // Соціологія: теорія, методи,

- маркетинг. – 1998. - № 1/2. – С. 27-35.
6. Мертон Р.К. Социальная структура и аномия // Р.Мертон. Социальная теория и социальная структура. – М.: "Хранитель", 2000 С.243-276.
  7. Новые социальные неравенства / Макеев С., Куценко О., Оксамитная С., Симончук Е., Бабенко С., Иващенко О. и др. / Под ред. С. Макеева. - К.: Институт социологии НАН Украины, 2006.
  8. Оксамитна С. Міжгенераційна класова та освітня мобільність / С.Оксамитна. - К.: НаУКМА; Аграр Медіа Груп, 2011. – 287с.
  9. Подвижность структуры. Современные процессы социальной мобильности / Макеев С.А., Прибыткова И.М., Симончук Е.В. и др. – К., 1999
  10. Сорокин П. А. Социальная мобильность // Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов: Пер. с англ. — М.: Политиздат, 1992.
  11. Украинское общество в европейском пространстве / Под ред. Е.Головахи, С. Макеева. – К.: Ин-т социологии НАНУ; Харьков. нац. ун-т им.В.Н. Каразина, 2007. – 274 с.
  12. Шкаратан О.И. Социология неравенства. Теория и реальность; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». — М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. – 526 с.

3. Напрямок: Соціологія організацій та комунікацій

Тема 3.1. Соціологія організацій

Поняття соціальної організації: соціологічне визначення, теоретичні підходи до інтерпретації. Види і функції організацій. Концепція бюрократичної організації (М.Вебер). Внутрішнє середовище соціальних організацій: функціональна та статусна структура, конфлікти та структурні зміни. Організаційна культура. Поняття зовнішнього середовища організації; види зв'язку між організацією та зовнішнім середовищем, особливості їх взаємодії. Поняття організаційного розвитку, організаційних змін, інновацій. Теорії інноваційного розвитку організацій. Олігархізація та бюрократизація організації. Цінність та мотиви праці. Вищий навчальний заклад як освітня організація. Критерії ефективності освітніх організацій. Моделі управління освітніми організаціями. Ринок праці та його організаційні структури. Організація виборчого процесу та соціологічні способи його прогнозування.

Ключові поняття: соціальна організація, дезорганізація, внутрішнє та зовнішнє середовище, організаційна культура, організаційні зміни, інноваційний розвиток організації, бюрократизація організації, олігархізація, ефективність освітніх організацій

Тема 3.2. Соціологія масових комунікацій

Соціальна, організаційна та масова комунікації. Концепція масової комунікації П. Бурдьє. Ефект та ефективність в масовій комунікації. Концепція генералізованих медіа (Н.Луман). Моделі комунікації за Д. МакКвейлом. Парадигма ефектів в комунікаційних взаємодіях. Парадигма тотального впливу. Новини та їх характеристика (Н.Луман). Фотографія як різновид масової комунікації, як метод і текст культури (П.Штомпка) та її візуальний аналіз. Реклама як специфічний засіб комунікації. Види та класифікація реклами. Методології і методи дослідження засобів масової комунікації. Структура, форми та засоби політичної комунікації. Оцінка можливостей використання засобів політичної комунікації в політичному процесі, аналіз соціокультурного контексту. Характеристика методу інтенс-аналізу та його застосування для дослідження текстів масової комунікації. Основні підходи до аналізу впливу засобів масової комунікації на електоральну поведінку.

Ключові поняття: соціальні та організаційні комунікації, масові комунікації, політичні комунікації, електоральна поведінка, моделі комунікацій, вплив реклами на ціннісні орієнтації та поведінку

Література

Основна:

1. Гавриленко І.М., Кузьменко В.І., Скідін О.Л. Соціологія організацій. - Київ-Запоріжжя,

2007.

2. Іванов В. Основні теорії масової комунікації і журналістики : навч. посібник \ за ред. В. В. Ризуна / Валерій Іванов. — К. : Центр вільної преси, 2010. — 258 с.
3. Квіт С. Масові комунікації. – Електронна бібліотека. – Журналістика : [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/category/46/87/52/>
4. Костенко Н.В. Масова комунікація. / Соціологія. Навч.посібник \ Під. ред. С. Макеєва.- К.- С.153-180.
5. Мак-Квейл Д. Теорія масової комунікації. Львів 2010.- 536 с.
6. Мильнер Б.З Теория организаций \ [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.safety.spbstu.ru/el-book/>
7. Пригожин А. И. Современная социология организаций. Учебник. - М.: Изд-во Интерпракс, 1995.
8. Черных А. Мир современных медиа. - М. 2007.
9. Чудовська-Кандиба І.А. Соціокультурні виміри рекламних практик. - К.: 2010.- 445с.
10. Щербина В.В. Социальные теории организации: Словарь. – М., 2001

Додаткова:

1. Барков С. А., Зубков В. И. Социология организаций. - М.: Издательство: Юрайт-Издат, 2013 г.
2. Блау П. Исследование формальных организаций // Американская социология: Перспективы. Проблемы. Методы.- М., 1972.
3. Конечкая В.П. Социология коммуникации. Учебник. – М.: Международный университет бизнеса и управления, 1997. – 304 с.
4. Назаров М.М. Массовая коммуникация в современном мире: методология анализа и практика исследований. – М., 2003.
5. Роговенко Е.Н. Управление организационными изменениями. – М.: Академия, 2007.
6. Соколов А.В. Введение в теорию социальной коммуникации. – Спб., 1996.
7. Фролов С.С. Социология организаций. – М.: Гардарики, 2001.
8. Хижняк Л.М. Організації в соціально-економічному просторі сучасного українського суспільства : оптимізація управління. - Х., 1999.
9. Холл Р.Х. Организации: структуры, процессы, результаты. – СПб.: Питер, 2001.
10. Шайн Э. Организационная культура и лидерство. - СПб, 2001

4. Напрямок: "Методологія та методи соціологічних досліджень"

Тема 4.1. Методологія соціологічних досліджень

Гносеологічний статус соціологічного дослідження. Типи соціологічних досліджень. Обґрунтованість соціологічного дослідження. Теоретична та емпірична інтерпретація понять. Знання достовірне та ймовірне. Вплив методології та методів дослідження на наукові висновки. Якість та надійність соціологічної інформації. Первинна та вторинна соціологічна інформація. Надійність та валідність методів дослідження. Поняття наукового факту. Емпіричний та теоретичний факт. Статистичний факт. Інтерпретація фактів. Теоретичні помилки та їх джерела. Інструментальні помилки. Вибірковий метод. Генеральна та вибіркова сукупності. Типи і види вибірок. Проста випадкова вибірка. Стратифіковані вибірки. Невипадкові вибірки. Репрезентативність вибірки та методи оцінювання репрезентативності. Випадкова та систематична помилки репрезентативності. Обсяг вибірки та помилка вибірки. Зважування вибірки.

Ключові поняття: соціологічне дослідження, обґрунтованість дослідження, інтерпретація понять, достовірність знання, валідність методу, науковий факт, статистичний факт, теоретична помилка, вибірковий метод, репрезентативність вибірки.

Тема 4.2. Програмування дослідження та методи збору даних

Роль, структура та функції програми соціологічного дослідження. Проблема, мета, об'єкт та предмет дослідження. Типи гіпотез соціологічного дослідження. Логічна структура гіпотези. Організація соціологічного дослідження. Принциповий (стратегічний) план дослідження. Етапи емпіричного дослідження. Метод, техніка, методика та процедура соціологічного дослідження. Наукове спостереження та його види. Метод аналізу документів. Категорії, одиниці аналізу та одиниці обліку у контент-аналізі. Опитування та його види. Формалізоване інтерв'ю та анкетування. Процедура та інструментарій опитування. Загальна композиція анкети. Типи анкетних питань. Можливі зсуви інформації та способи їх коригування в опитуванні. Телефонне, поштове, та опитування в Інтернет. Експертне опитування. Соціометричне опитування. Тести у соціологічному дослідженні. Експеримент в соціологічному дослідженні. Програма експерименту. Експериментальна та контрольна групи. Якісні методи збору соціологічних даних. Глибинне інтерв'ю. Фокус-групове інтерв'ю. Дискурс-аналіз. Поєднання кількісних та якісних методів збирання соціологічних даних у єдиному дослідницькому циклі. Фінансування робіт, кошторис дослідження. Етичні проблеми проведення соціологічного дослідження.

Ключові поняття: програма соціологічного дослідження, стратегічний план дослідження, гіпотези дослідження, спостереження, опитування, аналіз документів, формалізоване інтерв'ю, анкета, фокус-групове інтерв'ю, експеримент

Тема 4.3. Математичні методи в соціології

Вимірювання соціальних ознак (змінних) та типи шкал. Характеристики розподілу однієї змінної. Міри центральної тенденції. Міри варіації. Симетрія розподілу. Основні розподіли (нормальний, χ^2 (хі-квадрат), Стюдента та Фішера): параметри, властивості, сфера застосування. Таблиця частот та відсотків для однієї ознаки. Сумісний розподіл двох ознак. Двовимірна таблиця частот та відсотків. Зв'язок функціональний та кореляційний (статистичний). Обчислення коефіцієнту χ^2 (хі-квадрат) Пірсона та відповідних показників зв'язку. Стандартизація змінної. Статистичні висновки. Точкове та інтервальне оцінювання. Властивості точкових оцінок. Довірча ймовірність та довірчий інтервал. Перевірка статистичних гіпотез. Нульова та альтернативна гіпотези. Помилки першого та другого роду. Діаграма розсіяння. Лінійні та нелінійні зв'язки. Коефіцієнт кореляції Пірсона r . Кореляційне відношення (η). Коефіцієнти рангової кореляції. Рівняння лінійної регресії (парної та множинної): метод найменших квадратів, відбір факторів, значущість та інтерпретація коефіцієнтів. Часткова та множинна кореляції. Коефіцієнт детермінації. Факторний аналіз: основні задачі, головна ідея, основні поняття (фактор, факторне навантаження, загальність та специфічність, факторне значення), основні методи (головні компоненти, головні фактори). Методи обертання факторних рішень. Кластерний аналіз: основні задачі, загальна ідея та основні поняття (відстань, кластер та його властивості). Аксиоми відстані. Ієрархічний кластерний аналіз. Інтерпретація та оцінка надійності результатів кластерного аналізу.

Ключові поняття: дисперсія, середнє, кореляція, довірна ймовірність, довірчий інтервал, статистична гіпотеза, регресія, фактор, кластер

Література

Основна:

1. Андреева Г.М. Социальное познание: проблемы и перспективы. М: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО «МОДЭК», 1999. – 416 с.
2. Батыгин Г.С. Лекции по методологии социологических исследований. Учебник для вузов. М.: Аспект-Пресс, 1995
3. Бутенко И.А. Организация прикладного социологического исследования. - М.:Тривола, 1998.
4. Горбачик А.П., Сальнікова С.А. Аналіз даних соціологічних досліджень засобами SPSS: Навч. посібник. – Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008.
5. Девятко И. Ф. Модели объяснения и логика социологического исследования. М.: Институт социологии РАН, 1996
6. Методы сбора информации в социологических исследованиях. - М., 1990. - Кн. 1.- Кн. 2.
7. Паніна Н.В. Технологія соціологічного дослідження: Курс лекцій/ 2-е видання. - К., 2007.
8. Паніотто В.І., Максименко В.С., Харченко Н.М. Статистичний аналіз соціологічних даних; Київський міжнародний інститут соціології. - К. : КМ Академія, 2004. - 270 с.
9. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования: Учебное пособие. – 3-е изд. - М.: Омега-Л, 2007. – 568 с.

10. Якісні дослідження в соціологічних практиках: Навчальний посібник / За ред. Н.Костенко, Л.Скокової. – К.: Інститут соціології НАНУ, 2009.

Додаткова:

1. Батыгин Г.С. Лекции по методологии социологических исследований. – М., 1995.
2. Волович В.И. Надежность информации в социологическом исследовании, Киев, 1974
3. Готлиб А.С. Введение в социологическое исследование: Качественный и количественный
4. Девятко И.Ф. Методы социологического исследования. - Екатеринбург: Изд-вл Урал. ун-та, 1998 – 208 с.
5. Как провести социологическое исследование / Под ред. М.К. Горшкова. – М., 1990.
6. Костенко Н., Иванов В. Досвід контент-аналізу. Моделі та практики. – К., 2003.
7. подходы. Методология. М.: Флинта; МПСИ, 2005
8. Садмэн С., Брэдберн Н. Как правильно задавать вопросы. М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2002.
9. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. Під заг. ред. В. І. Воловича. – К.: Укр. Центр духовн. Культури, 1998. – 736 с.
10. Толстова Ю.Н. Измерение в социологии: Дисциплина лекций. – М.:ИНФРА-М, 1998.
11. Чурилов Н.Н. Типология и проектирование выборочного социологического исследования (история и современность). – К., 2008.

ПРИКЛАД ВИКОНАННЯ ТВОРЧОГО ЗАВДАННЯ (№2)

Творче завдання з розробки аспектів методологічного розділу програми емпіричного дослідження за заданою темою (дослідницькою задачею)

Приклад дослідницької задачі:

В місті збільшується кількість безробітних різного віку, особливо - молоді. Між тим на ринку праці є пропозиції вакантних місць для працівників робітничих спеціальностей певної кваліфікації, які тривалий час не задовольняються. Що заважає заповнити вакантні місця на ринку праці і, таким чином, зменшити рівень безробіття в місті?

Для методологічного забезпечення виконання дослідницької задачі зробіть наступне:

- 1) *уточніть предметну сторону проблеми дослідження, сформулюйте 2-4 гіпотези стосовно предметної сторони проблеми; уточніть – які гіпотези Ви пропонуєте перевірити;*
- 2) *на основі робочих гіпотез уточніть мету і предмет дослідження;*
- 3) *з орієнтацією на гіпотези і предмет дослідження виділіть основні поняття та зробіть інтерпретацію 1-3 основних понять, які пов'язані між собою змістовно,*
- 4) *виділіть емпіричні індикатори проінтерпретованих основних понять та визначте методи збору відповідної інформації. Які аспекти предмету дослідження дозволить розкрити така інформація? Які методи аналізу інформації доцільно застосувати для перевірки гіпотез (їх аспектів)?*

Виконання творчого завдання (приклад):

1) Уточнення предметної сторони проблеми дослідження та основних гіпотез.

Ситуація тривалої невідповідності вакантних пропозицій на ринку праці і попиту на місця праці з боку безробітних не має переконливого пояснення. Ситуація свідчить про певну дезорганізацію функціонування ринку праці та системи зайнятості, про конфлікт інтересів роботодавців, безробітних та інституцій з надання послуг на ринку праці (центрів зайнятості). Потребують наукового визначення чинники дезорганізації ринку праці та системи зайнятості в місті.

Основні гіпотези. Припускаємо, що така дезорганізація може бути за рахунок наступних чинників:

- відсутності підготовлених за певним фахом і кваліфікацією робітників, у т.ч. тих, які шукають роботу (*соціоструктурні чинники*);
- невідповідності пропозицій роботи уявленням робітників, які шукають роботу, про гідну працю (конкретну роботу, місця та умови праці) – (*суб'єктивні чинники*);
- низьке значення цінності праці як такої в свідомості безробітних, їх неготовність займатись будь-якою працею (*культурні чинники*);
- неуспішності системи інформування, рекламування щодо вакантних місць на ринку праці адресних груп, які можуть бути зацікавленими в отриманні відповідної роботи (*комунікативні чинники*);
- неуспішністю функціонування центрів зайнятості як посередників між роботодавцями та робітниками, які шукають роботу (наприклад, корупція, недостатня робота центрів з роботодавцями, відсутність системи перепідготовки зареєстрованих безробітних тощо) (*організаційні чинники*).

2) Мета і предмет дослідження.

Спробуємо перевірити перші три гіпотези. Відповідно, уточнюємо мету і предмет.

Мета дослідження: емпіричне визначення впливу соціоструктурного, культурного і

суб'єктивного чинників на дезорганізацію ринку праці та системи зайнятості в місті.

Іншими словами, мета визначається наступним уточненням дослідницького питання:

В якій мірі стан професійно-кваліфікаційної структури безробітних (зареєстрованих в центрах зайнятості), їх уявлення про «гідну працю» та цінність праці пояснюють тривалу незаповненість вакантних місць праці з робітничих спеціальностей?

Предмет – соціоструктурний, культурний та суб'єктивний чинники дезорганізації ринку праці та системи зайнятості в місті (на прикладі тривалого незаповнення вакансій робітничих професій).

3. Основні поняття та інтерпретація.

Основні поняття: дезорганізація ринку праці, професійно-кваліфікаційна структура, гідна праця, установка індивіда на вакансію з робітничої професії, цінність праці.

Інтерпретуємо поняття професійно-кваліфікаційної структури та дотичних до нього за змістом понять професії та кваліфікації:

Професійно-кваліфікаційна структура – структура сукупності індивідів (в даному випадку - безробітних, які зареєстровані в центрах зайнятості) за ознаками ідентифікації з певною професією та кваліфікацією.

Під *професією* розуміють комплекс спеціальних теоретичних знань і практичних навичок, набутих індивідом в результаті спеціальної підготовки (що підтверджується дипломами, сертифікатами) і досвіду роботи в даній області, що дозволяють здійснювати індивідом відповідний вид діяльності.

Поняття *кваліфікації* описує професійну компетентність індивіда виконувати специфічні функції, пов'язані з певним видом діяльності (як-то більш або менш складні, пов'язані з управлінськими функціями, більшою відповідальністю тощо).

4. Спираючись на розробки з теорії соціальної структури та стратифікації, з економічної соціології та соціології праці, виділяємо наступні індикатори професійно-кваліфікаційної структури з врахуванням предмету і мети дослідження:

- вищий (на момент дослідження) рівень отриманої індивідом освіти,
- наявність диплому, сертифікату про отриману освіту,
- професія та кваліфікація за дипломом (сертифікатом),
- наявність сертифікату про проходження курсів перекваліфікації, тренінгів тощо з робітничих професій,
- наявність досвіду роботи без спеціальної підготовки за робітничою професією, тривалість такого досвіду,
- при наявності такого досвіду – самовизначення респондентом того, на якому кваліфікаційному рівні виконувалась робота,
- вид роботи на останньому місці зайнятості, тривалість цієї зайнятості.

Отриману інформацію з емпіричних значень індикаторів можна класифікувати за шкалою ISCO або за національним Класифікатором професій, в результаті чого отримаємо дослідницьке уявлення про структуру професійних класів, представлених серед тих, хто зареєстрований в центрах зайнятості («ядро» професійної структури).

Також можемо виділити підвибірку тих індивідів, які не мають робітничої професії, проте мають певний практичний досвід роботи за такими професіями («периферія» професійної структури).

В результаті зможемо визначити кількісне наповнення та якісний склад об'єктивних професійно-кваліфікаційних позицій (класів) в структурі зареєстрованих безробітних, які кореспондують з видами робітничих місць за запропонованими роботодавцями вакансіями. Кількісні порівняння потенційного попиту (за професійно-кваліфікаційною структурою) на робітничі професії та пропозиції відповідних вакантних місць надасть емпіричні аргументи про значення соціоструктурного чинника дезорганізації ринку праці та зайнятості.

Для оцінки впливу чинника слід застосувати методи кореляційного, регресійного аналізу (з включенням в аналіз індикаторів інших гіпотетичних чинників, наприклад – уявлення про

гідну працю, цінність праці, тривалість статусу незайнятості, вік тощо). Залежною змінною буде установка індивіда на отримання вакансії з робітничої професії.

Можливі методи отримання інформації: (а) напівстандартизоване опитування безробітних, зареєстрованих в центрах зайнятості; (б) аналіз документів, а саме – реєстраційних карток, резюме, які збираються в центрах зайнятості; (в) експертне опитування фахівців таких центрів і служб.